

DOI: 10.26565/2227-1864-2023-93-03
УДК 821.161.1-31 Житков

Наративна структура роману Б. Житкова «Віктор Вавич»

Данііл Власов

студент 2 курсу (другий (магістерський) рівень вищої освіти),
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна),
e-mail: abcdmult@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-8681-8389>

Мета цієї статті - з'ясувати особливості наративної структури роману Б. Житкова «Віктор Вавич» (1926-1931, опубл. 1999). Актуальність студії зумовлена тим, що наратологічний аналіз є перспективним напрямом сучасної філологічної науки, але значущі наративні характеристики роману Б. Житкова майже не знаходять розкриття в літературознавчих дослідженнях тексту. Запропоновано використання моделі комунікативних інстанцій та точок зору В. Шміда, з'ясовано зв'язок між наративною структурою та проблематикою роману, наративні чинники характеротворення тощо.

Доведено, що роман будується за складною поліперцептивною композицією, у якій майже не виявлено забарвленої постаті наратора, котрий залишається нібито поза текстом, дозволяючи його героям презентувати своє світобачення майже самостійно. Розглянуто постать титульного персонажа Віктора Вавича та конструювання його образу наративними засобами. Доведено, що структура свідомості, яку репрезентує Віктор Вавич, двоїста й інкорпорує у собі як власну свідомість героя, так і сконструйований ним уявний образ зовнішнього *іншого*, який піддає його критичній оцінці. Така двоїстість сприйняття себе властива декільком персонажам тексту, але лише у випадку Вавича вона стає психологічною домінантою, яка зрештою знищує його особистість і призводить його до занепаду й загибелі.

Простежено, що у тексті, попри поліперцептивну композицію та невиявленість постаті наратора, існує монологічне організуюче начало, що виявляється через функціонування доволі рівномірної та стійкої мотивної системи, яка реалізується через різні перцептивні інстанції. В такий спосіб текст утворює уявний діалог двох інстанцій: монологічної інтенції, що існує у категоріях власної ідеології, та поліфонії свідомостей, над якими немає забарвленої постаті наратора, котра б надавала їм будь-яку ідеологічну оцінку.

Ключові слова: Б. Житков, «Віктор Вавич», наратив, перцепція, наративна точка зору, мотивна система, поліфонія.

Opus magnum російського письменника Бориса Житкова (1882–1938) – роман «Віктор Вавич», дія якого розгортається у двох безіменних містах Російської імперії на початку ХХ ст., здебільшого під час революції 1905–1907. Автор змальовує історію пересічного «вольнопера» Віктора Вавича, який переходить на поліцейську службу та поступово занепадає й гине. Роман писався в 1926–1931 роках, але не був повністю надрукований за життя автора з цензурних міркувань, зокрема через розгромну рецензію секретаря СП СРСР О. Фадєєва (1941) [13, с. 331]. Друкувалися лише окремі частини. Текст уперше було повністю опубліковано лише 1999 року, тож він належить до т.зв. «поверненої літератури». За майже 25 років, що минули з публікації роману, він не отримав значущої читацької уваги, залишаючись об'єктом нечисленних літературознавчих студій, серед яких найістотнішими є статті Н. Петрової [11], Л. Дар'ялової [6], В. Сажина [12], Г. Василькової [2; 3; 4; 5], О. Юр'єва [16], В. Шубінського [15] та ін.

Складна композиція та наративна структура роману привертала увагу ще перших рецензентів. Так, наприклад, К. Локс 1929 року пише, що «стереотипність» персонажів долається «світлом, що падає з різних боків

на одну й ту саму особу» [8], критик С. Герзон 1934 року негативно оцінив «мозаїчність» твору і те, що авторську увагу «привертають не <...> широкі соціальні рухи й маси, <...> [а] життя та особисті переживання окремих людей» (цит. за [3, с. 50]); редактор «Літературного обозрения» Ф. Левін стверджував, що автор «не намагається ніде „дотиснути“, досказати від себе» (цит. за [5]) а вже згаданий письменник-функціонер О. Фадєєв відзначив те, що автор «не має ясної позиції» [13, с. 331] щодо партійного підпілля. Серед дослідників сучасності про наративну структуру висловилися Н. Петрова, характеризуючи наратора як такого, що є «вповні традиційним, прихованим за подією, укоріненим в часі дії, що розгортається хронологічно, і виявляє себе переважно у контрапунктній композиції» [11, с. 87]. Г. Василькова у статті «“Віктор Вавич” Б. Житкова як “полифонический роман”» характеризувала твір як «художньо організоване співіснування та взаємодію духовного різноманіття» [2, с. 24] (формулювання М. Бахтіна), де кожен з персонажів є учасником полілогу, що розгортається в тексті «на рівні життєвої філософії і на рівні ідеології» [2, с. 24]. Отже, значуща кількість рецензентів та дослідників відзначає ускладнену наративно-композиційну структуру тексту, однак майже ніхто не приділяє їй належної уваги. У цій розвідці ми

спробуємо розглянути нарративну структуру роману, користуючись моделлю комунікативних рівнів та нарративних точок зору, запропонованою В. Шмідом [14]. Мета статті – з'ясувати особливості нарративної організації «Виктора Вавича», виявити зв'язок між нарративною структурою та проблематикою роману, нарративні засоби утворення характерів тощо.

Актуальність студії зумовлена тим, що наратологічний аналіз є перспективним напрямом сучасної філологічної науки [9; 10], але значущі нарративні характеристики роману Б. Житкова майже не знаходять розкриття в літературознавчих дослідженнях тексту.

Роман «Віктор Вавич» поділено на три книги, які містять 75, 56 і 24 глави. У тексті статті супроводжуватимемо назви глав номером у форматі «I.1» (номер книги та номер глави). Протягом всього роману оповідь ведеться від недегетичного наратора, який у переважній більшості глав майже не виявляє себе в жоднім з планів точки зору (ТЗ). Майже в кожній главі перцептивна ТЗ (ПТЗ [14, с. 125]) належить комусь із персонажів (перцептору). До того ж, в декотрих главах ПТЗ, сформована на початку глави, не змінюється, в деяких – поступово переходить від одного персонажа до іншого, в небагатьох – ТЗ різних персонажів переплітаються до неможливості дискретизувати одну від одної. Зрідка застосовується нараторіальна ПТЗ. Система персонажів може бути схарактеризована за ступенем виявлення їхньої ПТЗ у тексті. Абсолютна перевага за представленістю ПТЗ належить титульному персонажеві, Віктору Вавичу (47 глав: 17 у I книзі, 23 у II, 7 у III), далі йдуть Санька Тіктін (31:16+9+6), Семен Башкін (21:11+5+5), Надійця (рос. *Наденька*) Тіктіна (18:12+3+3), Анна Григорівна Тіктіна (17:6+7+4), Філіп Васильєв (13:9+3+1), Андрій Степанович Тіктін (12:4+6+2), Таїнька Вавич (10:7+3+0), Петро Сорокін (8:3+2+3), Всеволод Вавич (8:4+3+1), Таня Ржевська (8:2+3+3) і ще близько десятка персонажів, чия ПТЗ виявляється рідше. Утім, у романі не проведено ієрархії першо- та другорядності між персонажами, чия ПТЗ хоча б раз оприявнює себе. Нараторіальна ПТЗ з'являється у чотирьох главах третьої книги. В інших планах виявлення нараторіальна ТЗ (НТЗ) використовується у тексті дуже обережно.

НТЗ у тексті роману має здебільшого кінематографічно-експозиційний характер і слугує для того, щоб конструювати мізансцени на початку глав, коли їхня перцептивна приналежність до когось із персонажів іще не зрозуміла читачеві, як-от зачин гл. I.1 «Прикладка» – «Солнечный день валит через город. В полдень разомлели пустые улицы» [7, с. 11], який, постаючи абсолютним початком тексту, перцептивно не атрибується жодному з персонажів. В інших випадках НТЗ у

тексті проявляється в мовному (*linguistic*) плані, як, наприклад, у гл. I.27 «Баба», де відбувається перша зустріч Філіпа та Надійці: Філіп не знає її імені (що переконливо показано у тексті: «на скамейке сидела *женщина*» [7, с. 66; тут і далі курсив наш. – Д.В.]), але в мовленні наратора Надійцю названо її ім'ям. Це, звісно, зумовлено не *перцепцією* наратора, а логічною виводимістю цього факту (що сидить саме Надійця) з попереднього тексту, адже реципієнт може самостійно зробити висновок, маючи попередні відомості про Надійцю. Тут немає художнього сенсу зберігати ім'я у таємниці, тож цю логічну операцію виконано за реципієнта.

Аналогічна ситуація – знайомство між собою персонажів, вже відомих читачеві, – відбувається у гл. I.63 «Дым», де Санька Тіктін уперше зустрічає Віктора Вавича. До безпосереднього знайомства Вавич номінується як «квартильний» (яких у тексті досить), за чином, але не за ім'ям. Тут це має художнє навантаження, адже є співмірним із образом В. Вавича, який намагається справити на виображене оточення позитивне враження, щоб «виправдати» честь поліцейського мундиру. Реципієнт тексту, що вже має пресуппозитивні відомості про Вавича, отримує можливість передивитися на нього очима Саньки, котрий бачить в ньому не особистість, але чин. Попри те, що його бачення спочатку маркується купою позитивної оцінної лексики, а Вавич розпитує його про ставлення до поліції, врешті-решт Санька все одно формує негативне враження («всё равно сволочь» [7, с. 214]). Тут первинне бачення Саньки, ще не знайомого з Вавичем, має більше художнє значення, аніж обізнана мовна ТЗ, яку може надати наратор, викликаючи в реципієнта ті очікування, що вже пов'язані з постаттю Вавича.

Також НТЗ з'являється у чотирьох главах третьої книги, яку деякі з рецензентів характеризували як більш «авантюрну» (Цит. по: [3]). Дві з них містять сцени, де діють двоє персонажів, які раніше слугували у тексті лише функціями-типами, – підпільники-революціонери Альошка Подгорний та Кнек. Їхня перцепція не була представлена у тексті, вони з'являлися переважно крізь призму ПТЗ Саньки Тіктіна, який, у свою чергу, не завжди розумів їхню мотивацію та поведінку. У цих главах (III.4 «Трубочка» та III.14 «Подумайте») вони діють удвох і за ними немає кому спостерігати, а наратор нібито не здатен або відмовляється здійснювати інтроспекцію у їхню свідомість, щоби скористатися їхньою ПТЗ або розкрити їхню мотивацію.

У двох останніх главах роману НТЗ використовується для змалювання подій, хронологічно дистантних від останніх, що згадуються у тексті напрями: «Обе ноги Грачека на третий день нашли на крыше собора. Ротмистр <...> отказался <...> опознать Башкина» [7, с. 613], «К девятнадцатому мая Таня была в Вятке» [7, с. 614]. Усі згадані випадки застосування НТЗ не зменшують міри суб'єктності персонажів, а

обізнаність наратора не передбачає його всезнання або здібності забарвлювати текст власною ТЗ.

Найширше виявляється у тексті ПТЗ титульного персонажа, Віктора Вавича. Перша глава роману має експозиційний характер, тож починається, як вже сказано, з нараторіального зачину; цей само нараторів погляд уперше являє читацькій увазі постать Віктора Вавича. Це відбувається досить кінематографічно: загальний план («молодой Вавич. Вольнопер второго разряда» [7, с. 11]), після у «фокусі» послідовно обличчя («с маленькими усиками» [7, с. 11]), тіло («затянулся ремешком» [7, с. 11]), ноги і знову загальний план: «Вавич <...> стал печатать учебным шагом» [7, с. 11]. Далі відбувається вдавана інтерференція ПТЗ: «Когда он печатал, лицо у него делалось лихим и преданным. Как будто начальство смотрело, а он нравился» [7, с. 11]. З одного боку, оцінка та узагальнення виразу обличчя Вавича, скоріш за все, мали б належати нараторові; з іншого, порівняння «как будто начальство...» є очевидною інтроспекцією у свідомість Вавича, узагальненням його викривленого сприйняття самого себе, тож можна припускати, що ПТЗ з самого початку висловлювання належить Вавичеві. Він «видит себя со стороны» [7, с. 13], прикладаючи гвинтівку до плеча. Коли з'являються двоє хлопців-спостерігачів, у тексті наводиться нібито їхня спільна думка («"Кэ-эк пальнет", – думали оба» [7, с. 13]). Можна було б припускати, що ПТЗ в цю хвилину переходить до хлопців, але пам'ятаймо про те, що безпідставні узагальнення (як-от це «оба») текстові не властиві, тож вірогідніше припускати, що в цьому випадку це припущення належить так само Віктору Вавичу, чия ПТЗ домінує у главі. Це він дивиться на хлопців і намагається відгадати їхні думки про себе.

Вбачаємо тут інтерференцію точок зору: власне Вавичевої та тієї, що нібито належить певній узагальнювальній інстанції, а фактично є лише проекцією на наратив думок Вавича щодо того, як його оцінюють або як його належало би оцінювати ззовні – позасуб'єктної імажинативної самоперцепції. Цей наративний засіб у випадку Вавича стає характеротвірним і проходить крізь весь текст. У гл. І.2 «Обиды» експлікується мотив образи: «Летом он [Вавич] всегда в обиде» [7, с. 13]. Це твердження може належати як нараторові (адже лише він очікувано зміг би зробити таке неприємне узагальнення), так і самому Вавичу, який досить відкрито та послідовно *демонструє* свою ображеність та виносить собі «зовнішні» оцінки. Ця позапокладеність сприйняття Вавичем самого себе простежується й далі. Попри цю роздвоеність на власну точку зору та імажинативну, вигадану оцінку ззовні, свідомість Вавича є монологічною, він не зносить діалогізування, сприймаючи

у співбесідниках не рівноправних учасників діалогу, а когось, хто нападає й від кого треба захищатися, боронячи свою ідеологію від спроб похитати її. У гл. І.5 «Палец» Петро Сорокін, батько майбутньої дружини Вавича Груні, піддає сумніву життєву позицію Вавича щодо кар'єри та військової служби; для Вавича не зміст цих сумнівів, але сама спроба діалогізувати, піддати певному сумніву його внутрішню ідеологію, стає смертельною образою, через яку він – ненадовго – вирішує припинити ходити до Сорокіних. У гл. І.13 «Ветер» Вавич виображує картину, як через відчуття образи на Сорокіних помститься Груні: піде через неї під арешт, «испортив ротное учение, загнав свой взвод» [7, с. 35] – а потім йде вулицею, наративізуючи свою ходьбу: «шёл размеренной походкой, в уме прибавлял: "честного пехотинца"» [7, с. 36]. Це внутрішнє наративізувальне мовлення інтерферує з мовленням наратора: під час розмови з солдатом Гарпенко, якого Вавич посилає до Груні з запискою, окремим абзацем виникає «нاراتорський» коментар: «Строгость» [7, с. 36], який, вочевидь, початково був командою Вавича, котру було їм дано самому собі.

Лише в комунікації з нареченою – Грунею – Вавич постає діалогічно, як рівноправний суб'єкт, а не у ролі підлеглого, сина, механізованого дурака-коханця, об'єкта для маніпуляцій, ворога-поліцейського тощо. У цій комунікації він не піддає себе вигаданій зовнішній оцінці. У гл. І.15 «В дороге» душевне зближення Вавича і Груні відображається на рівні наративу так, що відбувається злиття їх ПТЗ, на коротку мить у тексті настає єдність перцепції. Пара утворює єдиний суб'єкт, що позначається займенником *ми*: «оба слышали, как шумит какой-то поток в голове <...> как будто они едут, катят по дороге» [7, с. 39].

Втім, попри окреслену монологічність, внутрішня ідеологія Вавича не є непохитною і залежить від тієї самої виображуваної зовнішньої оцінки. У гл. І.16 «Раскат» пристав, що обідає у Сорокіних, розмовляє з Вавичем, позиція котрого щодо подальшої військової служби вже є слабкою через негативну оцінку Петра Сорокіна. Віктор дивиться на пристава «с робостью» [7, с. 41] (хоча раніше думав про нього поблажливо), адже той веде себе «осанисто» й «форсисто». Тут-таки пристав і підкидає Вавичеві думку щодо того, що поліцейська служба є недооціненою, але престижною («Полиция беспрерывно в бою. <...> А когда вы [военные] воевали в последний раз? <...> Четверть века тому назад-с!» [7, с. 41]). З цього моменту Вавич починає існувати, визначаючися через цю думку: тепер, виображуючи, як його бачать ззовні, він розповсюджуватиме цю конструкцію далеко за межі погляду *на себе*: до погляду *на поліцію взагалі* – і себе бачитиме не як Віктора Вавича, а як поліцейського, людину у формі та з шашкою.

У цій главі також є момент, коли ПТЗ «відривається» від Вавича та, не переходячи повністю до наратора, нібито кінематографічно повисає у просторі: «Пристав вспотел, волосы <...>

слиплись и острыми рожками стояли на темени. За окнами задыхалась ночь. Копилась гроза» [7, с. 43]. Постає мовчання, яке переривається розкатою грому. У цьому фрагменті пристав набуває демонічних рис (ріжки, грім) і «спокушає» Вавича, нав'язуючи йому свою ідеологічну систему. Тут доречно пригадати висловлювання Житкова щодо того, що роман – «о власти Князя Мира Сего» (цит. за: [3]). У наступній главі з ПТЗ Вавича (І.29 «Усмешка судьбе») пристав продовжує інструктувати його в тому ж дусі: «Скажите мне: что главное? <...> Главное – вид. Вид – главное» [7, с. 68]. Вавич, долаючи сором'язливість, переймає й це: «...самому захотелось встать, отставить ногу, палец за кушак и усмешку судьбе изобразить» [7, с. 70].

Максима «вид – главное» продовжує реалізовуватись у гл. І.50 «Шашка». Вавич стоїть у кравця перед люстром: «выходило, будто ещё только делается *квартирный*: зелёный казакин весь был в белых нитках» [7, с. 145], а ефект від нового мундиру сприймає як повне оновлення своєї особистості. Коли Вавич сидить у парку на лавці, нараторське мовлення інтерферує з внутрішнім *зовні-оцінюючим* мовленням Вавича: «Он оперся на завёрнутый эфес шашки. *Сидит подпоручик*» [7, с. 146].

Далі у тексті «мундир» цілком бере гору над особистістю Вавича, *околоточный надзиратель* підміняє в ньому всі його особистісні риси, змушує віддалитися від усіх рідних. Востаннє «чесна» комунікація із Грунею в нього відбувається тоді, коли вона повідомляє йому про вагітність, і він дивиться їй в очі. Після цього Вавич підпадає під вплив інферальної фігури надзирателя Сеньковського, той тягне його брати участь у єврейському погромі. Спершу в цій главі (ІІ.49 «Почин») є доволі чітке розрізнення подій за видом дієслів: те, що відбувається навколо Вавича, описується в недоконаному виді («кричали за воротами» [7, с. 501], «красным светом кидало» [7, с. 501], «рвался голос» [7, с. 501]), те, що робить Вавич або відбувається з ним – у доконаному: «Виктор бросился», «Виктор понял», «Виктор выскочил» [7, с. 500]. Потім ця опозиція занепадає, усі події – і з Вавичем, і навколо Вавича – починають описуватися у недоконаному виді. Таким чином Вавич нібито зливається зі стихією погрому, стає його частиною й втрачає – навіть на рівні нарації – суб'єктність.

Подальші події, що відбуваються з Вавичем, маркуються експресивним, афективним синтаксисом, в якому для відображення рваного сприйняття опускаються дієслова. У главі ІІІ.19 «Клетка» п'яний Вавич вже майже безумний і занурений у пекло: він сидить у погребі, п'є червоне вино, «казалось, что <...> тьма уж всюду вокруг, <...>, а это он во тьме в огненной клетке, из огня прутья, как железные» [7, с. 605]. Гибель Вавича змальовується з двох

ТЗ: його самого («[женщина] надвинулась совсем, и что-то толкнуло в грудь» [7, с. 606]) та наратора (або – неможливо відрізнити – вбивці, Тані Ржевської): «Виктор вздёрнул руками и сполз по стенке на пол» [7, с. 606].

Інші персонажі також піддають себе «зовнішній перцепції» час від часу, але в їхньому випадку вона не стає доміантою світобачення, залишаючись способом мріяти або критично сприймати себе. Башкін симулює перелам руки; Таня Ржевська надягає брошку на ліф («Под платьем не будет видно. “А я буду знать”, – думала Таня. И сделалось жутко: приятно и стыдно» [7, с. 140]), спеціально утворюючи розмежування між тим, як зможуть сприймати її інші, та тим, що знатиме про себе вона – та й у цілому нібито бачить себе зі сторони, оцінюючи, наскільки її уява про себе узгоджується із тим, яка вона насправді: «*посадила себя в кресло*» [7, с. 140], «она изнутри лучше видела, какая она во всех поворотах» [7, с. 141]. Надійка Тіктіна пригадує, як у дитинстві уявляла, нібито померла, та наряджалася покійницею. Андрій Тіктін постійно програє у голові один й той самий діалог про апельсин, з роками уточнюючи свою аргументацію. Це все – також факти оцінки себе з боку вигаданого іншого; але лише у Віктора Вавича ця зовнішня перцепція так чітко виявляється на наративному рівні – найчастіше через інтерференції мовлення наратора з внутрішнім оцінювальним мовленням персонажа, – і лише у Вавича вона стає доміантою характеру й приводить його до загибелі.

Наративна структура роману «Виктор Вавич» характеризується як поліперцептивна; нараторіальна ТЗ практично не виявлена (за нечисленними винятками) в жодному з планів. Герої часто піддають себе домислюваному зовнішньому сприйняттю певних *вигаданих* інших; Вікторові Вавичу ця зовнішня самоперцепція повністю знищує особистість та призводить його до загибелі.

Г. Василькова у статті «“Виктор Вавич” Бориса Житкова как “полифонический роман”» порівнює роман Житкова з романами Достоевського в дусі М. Бахтіна, однак їй дещо бракує аргументації. Між тим, у спектрі *герой Расина – герой Достоевского* (тобто «нерухома й кінцева субстанція» – «безкінечна функція»; «герой Расина дорівнює собі самому, герой Достоевского жодної миті не співпадає з самим собою» [1, с. 61]) герої Б. Житкова примикають до другого типу, зумовлюються не власною початковою заданістю, а волею до трансгресії семантичних кордонів. З іншого боку, в романі доволі мало місць, де герої рефлектують над фактами власної свідомості, а не над фактами чогось зовнішнього: ми спостерігаємо художній світ як факт свідомості та сприйняття героїв та – значно меншим обсягом – саму цю свідомість як об'єкт рефлексії. Це те, що, власне, відрізняє «Віктора Вавича» від романів Достоевського, за М. Бахтіним (пор.: «Наше художнє бачення опиняється вже не перед дійсністю героя, а перед чистою функцією

усвідомлення ним цієї дійсності» [1, с. 58]). Більш того, роман Житкова нібито іронізує над цією уявою про рефлексовану самосвідомість, розщеплюючи свідомість Вавича на два сегменти: його власне афективне світосприйняття та сконструйовану ним уяву про нього певних *інших*, яка зрештою стає для нього визначальною.

З одного боку, на рівні нарації роман є поліперцептивним та являє собою полілог рівноправних суб'єктів-персонажів, рівноправних персональних ідеологій, над якими немає забарвленого голосу наратора, який міг би слугувати певною оцінною інстанцією, бути носієм певної власної ідеології. З другого боку, на рівні макроструктури тексту, на рівні *вигадання подій* (термін В. Шміда, пор.: [14, с. 54]) та мотивної системи вбачається свій, власний ідеологічний план: у главах, які належать різним перцепторам, з майже однаковою інтенсивністю виявляються мотиви *тепла, голосу, музики, какофонічних звуків* тощо, які в цілому складаються в опозицію макромотивів *гармонії* та *хаосу*, що на рівні ідеології сприймаються як умовне *добро* й умовне *зло*. В кожному окремому випадку проявлення цих мотивів гносеологічно походять з чіткої персональної ПТЗ, однак сама послідовність проведення цих опозицій, їхня стійкість і постійна наявність у тексті вказують на *зовнішню* щодо перцепторів ідеологічну попередню установку, яка атрибутується не стільки якійсь наративній інстанції всередині тексту, а скоріш *інтенції* тексту, тобто *абстрактному авторові* в термінології В. Шміда.

Як вже було сказано, нараторіальна ТЗ у романі майже не виявляється, а її нечисленні втручання зумовлені певними художніми необхідностями, які не заважають самостійності персонажів. Однак якщо порівняти це з висловлюванням М. Бахтіна про структуру діалогічного роману («З точки зору байдужого

“третього” не будується жодний елемент твору. <...> Для нього немає ані композиційного, ані смислового місця» [1, с. 24]), то виявиться, що на рівні макроструктури роману, наприклад, на рівні його мотивної системи, існує певна організаційна інтенція, яку слід вважати монологічною – це іпостась *абстрактного автора*. Вочевидь, він не присутній у тексті як певний «третій», але у вигаданому світі, у подієвому матеріалі, за який він є відповідальним, із зіткнення між (мотивною) *гармонією* та *хаосом* перша виходить переможною, а другий терпить поразку (носії цього мотиву, Віктор Вавич та Семен Башкін, гинуть в останніх главах третьої книги). Тож чи можна вважати роман в сутності поліфонічним? З одного боку, в тексті спостерігається певна монологічна зв'язність матеріалу, адже події *вигадано* таким чином, що доречно пригадати висловлювання Н. Дар'ялової про «дитяче міфопоестичне світобачення» [6, с. 98] автора, яке вимагає, щоб умовне *добро* перемогло, а умовне *зло* понесло б поразку. Утім, це протиставлення також не є абсолютним: ці категорії існують виключно як інтуїтивно домислювані умовності, що виникають з картини світу реципієнта, з узагальненої європейської етики, що, наприклад, засуджує ксенофобію та доносительство, а фігури Вавича та Башкіна жодною мірою не можна вважати однозначними.

На рівні представленості персональних ПТЗ роман все ж таки формує собою повноправний суб'єктний діалог свідомостей перцепторів. Наратор не подає жодної власної ідеологічної точки зору, залишаючи питання оцінки та самооцінки на розсуд персонажів – всередині тексту – та реципієнта – ззовні. На більш високому рівні узагальнення роман можна вважати діалогічним: дві інтенції, що їх представлено у романі – це твірна інтенція *абстрактного автора*, що намагається привести вигаданий світ до гармонії, і домислювана, уявна інтенція вигаданого світу, який чинить відчайдушний спротив спробам зовнішнього керування.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. Собр. соч.: в 7 т. Т. 6. «Проблемы поэтики Достоевского», 1963. Работы 1960-х–1970-х гг. Москва: Русские словари; Языки славянской культуры. 2002. 800 с.
2. Василькова Г. «Виктор Вавич» Бориса Житкова как «полифонический роман» // IV Машеровские чтения, Витебск, 28–29 октября 2010 г. Материалы междунар. науч.-практич. конф. студентов, аспирантов и молодых учёных. Т. II. Витебск: ВГУ, 2010. С. 23–24.
3. Василькова Г. Странная судьба «Виктора Вавича», или Роман без места // Звезда. 2012. № 9. URL: <https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=1888> (дата звернення: 30.11.2023).
4. Василькова Г. Музыка и голос в романе Б. С. Житкова «Виктор Вавич» // Литературный процесс в России от эпохи модерна к эпохе авангарда: новые материалы. Исследования поэтики. Санкт-Петербург, 2013. С. 91–99.
5. Василькова Г. Страсти по «Вавичу» // Звезда. 2022. № 9. URL: <https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=4379> (дата звернення: 30.11.2023).
6. Дарьялова Л. «Виктор Вавич» – задержанный роман Б. Житкова. Двойное кодирование текста // Славянский мир и литература. Материалы междунар. конф. Зеленоградск. 10–13 октября 2002 г. Калининград: Изд-во Калининград. гос. ун-та, 2003. С. 95–111.
7. Житков Б. Виктор Вавич: Роман / Предисл. М. Поздняева; Послесл. А. Арьева. («Четвертая проза»). Москва: Независимая Газета, 1999. 624 с.

8. Локс К. Борис Житков – «Виктор Вавич». Книга первая. Изд. «Прибой». 1929. [Рецензия] // Новый мир. 1929. № 5. С. 250.
9. Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій) // *Studia Methodologica: наук. зб.* Тернопіль: ТНПУ, 2005. № 16. С. 29–46.
10. Папуша І. *Modus ponens. Нариси з наратології.* Тернопіль: Крок, 2013. 259 с.
11. Петрова Н. Проблемы самоидентификации в романе-воспоминании об Одессе начала XX века // *Вестн. Пермского ун-та. Российская и зарубежная филология.* 2009. № 3. С. 85–94.
12. Сажин В. «Виктор Вавич». Роман с историей // Сажин В. Не только о Хармсе: От Ивана Баркова до Александра Кондратова: Статьи. Москва: Изд-во Ивана Лимбаха, 2023. С. 255–270.
13. Фадеев А. Б. Житков, Виктор Вавич // Фадеев А. Собр. соч.: в 7 т. Т.6: Статьи и речи, рецензии и заметки, записные книжки. Москва: Худож. лит., 1971. С. 331.
14. Шмид В. *Нарратология.* Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
15. Шубинский В. О книге Бориса Житкова «Виктор Вавич» // Октябрь. 2001. № 2. С. 162–166.
16. Юрьев О. Разговор о жизни и смерти. 2008. URL: <http://booknik.ru/today/all/razgovor-o-jizni-i-smerti/> (дата звернення: 30.11.2023).

Надійшла до редакції 10 вересня 2023 р.

Прийнята до друку 12 жовтня 2023 р.

References

1. Bakhtin, M. (2002). *Collected Works: in 7 vol. T. 6. "Problems of Dostoevsky's poetics", 1963. Works of the 1960s-1970s.* Moscow: Russian Dictionaries; Languages of Slavic Culture.
2. Vasilkova, G. (2010). "Viktor Vavich" by Boris Zhitkov as a "polyphonic novel." In *IV Masherov Readings, Vitebsk, October 28-29, 2010. Materials of the international scientific-practical conf. of students, graduate students and young scientists* (Vol. II, pp. 23-24). Vitebsk: VSU.
3. Vasilkova, G. (2012). Strange fate of "Viktor Vavich," or a novel without a place. *Zvezda*, 2012(9). Retrieved from <https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=1888>
4. Vasilkova, G. (2013). Music and voice in the novel by B. S. Zhitkov "Viktor Vavich." In *Literary process in Russia from the epoch of art nouveau to the epoch of avant-garde: new materials. Studies in Poetics.* St. Petersburg (pp. 91-99).
5. Vasilkova, G. (2022). Passion for "Vavich." *Zvezda*, 2022(9). Retrieved from <https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=4379>
6. Daryalova, L. (2003). "Viktor Vavich" – a delayed novel B. Zhitkov. Zhitkov. Double coding of the text. In *Slavic World and Literature. Materials of the international conference* (pp. 95-111). Kaliningrad: Izd-e Kaliningrad State University.
7. Zhitkov, B. (1999). *Viktor Vavich: A novel.* Moscow: Nezavisimaya Gazeta.
8. Lox, K. (1929). *Boris Zhitkov – 'Victor Vavich'. Book one.* Izd. "Priboy." [Review]. *Novy Mir*, 1929(5), 250.
9. Papusha, I. (2005). What is narratology? (overview of concepts). *Studia Methodologica: scientific collection*, 16, 29–46. Ternopil: Ternopil National Pedagogical University.
10. Papusha, I. (2013). *Modus ponens. Essays on narratology.* Ternopil: "Krok." 259 p.
11. Petrova, N. (2009). Problems of self-identification in the novel-remembrance about Odessa of the beginning of XX century. *Vestnik of Perm University. Russian and foreign philology*, 2009(3), 85-94.
12. Sazhin, V. (2023). "Viktor Vavich". A novel with history. In *Not only about Kharmes: From Ivan Barkov to Alexander Kondratov: Articles* (pp. 255-270). Moscow: Ivan Limbach Publishers.
13. Fadeev, A. (1971). *Zhitkov, Viktor Vavich.* In *Collected Works: in 7 vol. T.6: Articles and speeches, reviews and notes, notebooks.* Moscow: Khudozhestvennaya Literatura, 331.
14. Schmid, W. (2003). *Narratology.* Moscow: Languages of Slavic Culture.
15. Shubinsky, V. (2001). About Boris Zhitkov's book "Viktor Vavich." *Oktyabr*, 2001(2), 162-166.
16. Yuriev, O. (2008). *Conversation about life and death.* Retrieved from <http://booknik.ru/today/all/razgovor-o-jizni-i-smerti/>

Submitted September 10, 2023.

Accepted October 12, 2023.

Daniil Vlasov, 2-year student of the Faculty of Philology (second (master's) level of higher education), V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: abcdmult@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-8681-8389>

Narrative structure of Boris Zhytkov's novel "Viktor Vavich"

The purpose of this article is to analyze the narrative structure of B. Zhytkov's novel «Viktor Vavich» (1926-1931, published in 1999). The relevance of the study is due to the fact that narratological analysis is a promising area of modern philological science, but the narrative characteristics of B. Zhytkov's novel are almost never revealed in literary studies of the text. The author proposes to use the model of communicative instances and points of view of W. Schmid, to clarify the relationship between the narrative structure and the novel's problems, narrative factors of characterization, etc.

It is proved that the novel is based on a complex polyperceptual composition, in which the narrator's colorful figure is almost not revealed, who remains as if outside the text, allowing his characters to present their worldview almost independently. The author examines the figure of the titular character Viktor Vavich and how his image is constructed by narrative means. It is proved that the structure of consciousness represented by Viktor Vavich is dual and incorporates both the hero's own consciousness and the imaginary image of the external other constructed by him, which subjects him to critical evaluation. This duality of self-perception is characteristic of several characters in the text, but only in the case of Vavich does it become a psychological dominant that ultimately destroys his personality and leads him to decline and death.

It has been shown that despite the polyperceptual composition and the unidentified narrator, there is a monologic organizing principle in the text, which is manifested through the functioning of a rather uniform and stable motivic system that is realized through different perceptual instances. In this way, the text forms an imaginary dialogue between two instances: a monological intention that exists in the categories of its own ideology and a polyphony of consciousnesses that do not have a colored narrator figure to give them any ideological assessment.

Keywords: B. Zhytkov, "Viktor Vavich", narrative, perception, narrative point of view, motif system, polyphony.
